

หมู่บ้านและเรือนพวน บ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเสิงคาน จังหวัดเลย¹

ดร. ทรงยศ วีระวิมาศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงแบบเรือนพักอาศัยของชาวพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเสิงคาน จังหวัดเลย โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เรือนพักอาศัย และปัจจัยเกี่ยวเนื่อง ได้ผลสรุปคือ ชาวบ้านกลางเป็นชาวพวนที่อพยพลงมาจากเมืองหลวงพระบางในคราวที่ก่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำน้ำเลยฝั่งทิศตะวันตก ในคราวแรกตั้งหมู่บ้านมีต้นมะขามเป็นใจบ้านหรือมิ่งบ้าน เรือนในยุคแรกมีแบบแผนคล้ายกันกับเรือนเสียที่โครงสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าแบบเรือนในหลวงพระบาง ต่อมาราวหลัง พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแบบเรือนเป็นเรือนไม้จริงมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์ หลังคาทรงปั้นหยา มีทั้งที่หักฉากเป็นเรือนมุขและสองมุขแบบตัวยู ทั้งเทคนิคและวัสดุคือกระเบื้องซีเมนต์เป็นสิ่งที่ช่างปลูกเรือนในหมู่บ้านนำเข้ามา ซึ่งเป็นอิทธิพลของกระแสความนิยมที่เกิดจากอาคารทางราชการและเรือนแถวยุคแรกๆในจังหวัดเลย ลักษณะสำคัญของแบบเรือนนี้ยังคงแบบแผนการลำดับภายในเรือนตามแบบเรือนเสีย แต่ปรับส่วนเศียลดลงตามส่วนที่มุขยื่นออกมาแทน ได้ถุนเรือนต่ำ นิยมบานประตูเพี้ยม นอกจากนั้นยังมีเรือนที่ทำแบบเรือนแถวคือหันส่วนระเบียงหรือเสียวทางสัญจร ทำประตูเพี้ยมยาวเกือบตลอดด้านหน้า เมื่อทางรถไฟมาถึงขอนแก่นและเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกันมากขึ้น มีการขนส่งสิ่งของลงเข้ามาในจังหวัดเลย เรือนเริ่มเปลี่ยนมามุงสังกะสี ยกได้ถุนสูง เรือนแบบนี้ต่อมานิยมก่อผนังกันพื้นที่ได้ถุนเรือนเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับอยู่อาศัย เมื่อมีการสร้างสะพานข้ามลำน้ำเลยในพ.ศ. 2537 ที่บ้านกลาง การติดต่อค้าขายกับภายนอกมีมากขึ้น เรือนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียวมุงกระเบื้องลอนใยหินก็เป็นที่นิยม มักยกพื้นสูงเล็กน้อยสำหรับเก็บสิ่งของเครื่องใช้ เรือนเก่าแบบหลังคาซีเมนต์ก็เริ่มถูกรื้อถอนลงเพื่อสร้างเรือนแบบใหม่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ไทพวน / เรือน / หมู่บ้าน

The village and Vernacular House of the Tai Phaun Ban Klang, Amphor Chiangkan, Loei Province

Songyot Weerataweemat, Ph.D.

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Khonkaen University

Abstract

This article investigates the adaptation and change of the vernacular house of the Tai Phaun at Ban Klang village, Amphor Chiangkan, Loe Province, according to social, economic and related factors. The Phaun of Ban Klang were those migrated from Laung Phrabang, Lao PDR since the invasion of the Hao during the late 18th century. They settled at the west bank of Loe River, 4 kilometers south of the Mekhong. A tamarind tree was assumed to be a sacred center of the village. The initial pattern of their house was similar to the old Laung Phrabang “*Hean Sia*” house (Verandah house) style. Almost of its structure was built of bamboo with thatch roof. After the decade of 1937 new materials and house style were introduced to the village by villager house builders, who had some experiences as employee in the construction projects in Cheangkan and Loe Cities. A hip roof with cement tile of timber house was adopted to replace the original *Hean Sia* house. The L-shaped and U-shaped roof plans were the prominent form of the houses. However, the traditional arrangement of the house plan was still preserved. The verandah (*Sia*) was shorten while folding door usually was the main entrance door. Another style of the house was that influenced by the shop or row house. Its verandah with folding door was put adjacent to thoroughfare. After the arrival of the railway and transportation improvement in northeast Thailand, galvanized metal sheet was the new material that affected the proportion of the house. The ground floor space was made higher and soon later the space was enclosed for living function. After the bridge across the Loe River at Ban Klang was completed in 1994, transportation was made much more easier than before. One story reinforced concrete structure house has been gradually popular. A lot of older style houses have been demolished.

Key Word: Tai Phaun / Vernacular House / Village

1. บทนำ

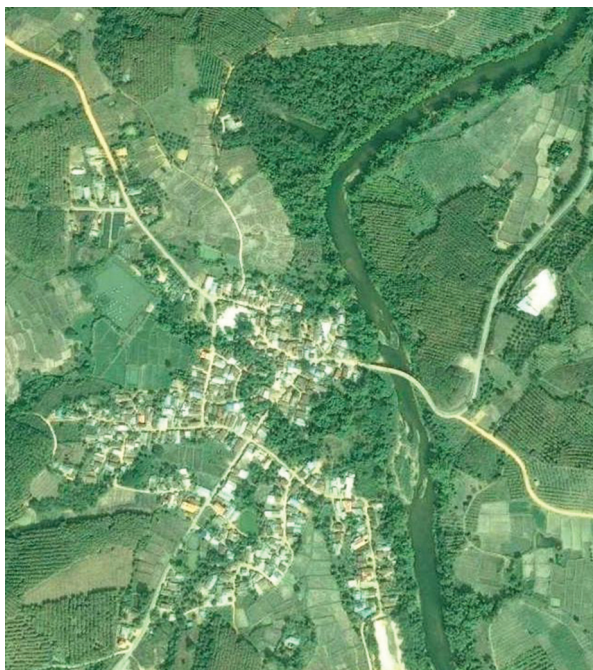
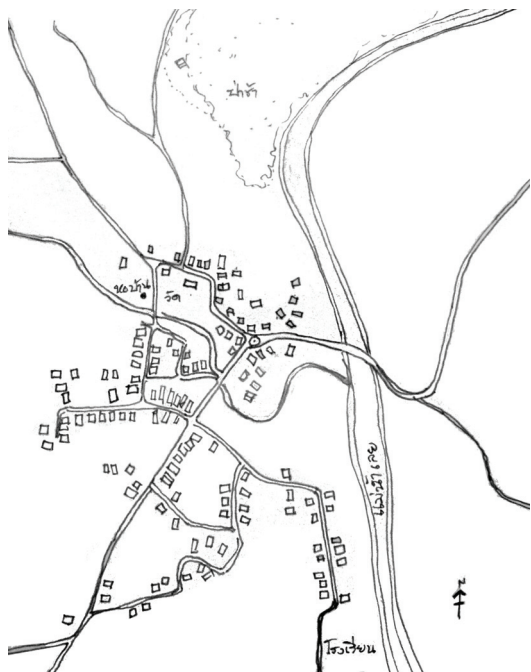
ชาวพวนบ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย เดิมมีถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเตาไหในเขตหลวงพระบางในคราวเกิดศึกฮ่อ เมืองเตาไหถูกรุกราน จึงอพยพหนีศึกฮ่อมาตั้งหลักแหล่งที่บ้านบุสม ในอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยมีผู้นำ คือ พ่อเฒ่าก้อม พ่อเฒ่าห่าน พ่อเฒ่าเพี้ยไซ และพ่อเฒ่าปูดาลอง ต่อมาชาวพวนในบ้านบุสมบางส่วนได้อพยพมาหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่และมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านกลางในปัจจุบัน (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย, 2541: 14)

ชาวพวนในแคว้นพวนเชียงขวางมีการโยกย้ายถิ่นฐานครั้งใหญ่ที่สุดในคราวเกิดศึกฮ่อ ใน พ.ศ. 2417 พวกฮ่อเข้าปล้นเผาบ้านเมือง วัดวาอาราม ชาวพวนจึงอพยพไปอยู่ในแดนหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นอันมาก (เจ้าคำหมั้น, 1969: 24-25) ในปีต่อมาใน พ.ศ. 2418 ฮ่อเข้ามาตีเมืองหัวพันและเมืองพวน สยามได้ส่งกองทัพไปช่วยปราบฮ่อ ทักษายมจึงถอนเอาครัวพวนลงไปเมืองหลวงพระบางจะนำลงไปยังปากกอก แต่เกิดอหิวาตกโรคระบาดคนตายมาก ชาวพวนจึงอาศัยอยู่ในหลวงพระบาง (เจ้าคำหมั้น, 1969: 46-47) ชาวพวนที่อพยพมาอยู่ที่หลวงพระบางในครั้งนั้น น่าจะถูกพวกฮ่อและพวกเจ้าเมืองไล่บุกเข้าปล้นเผาบ้านเมืองและต้องอพยพหลบหนีภัยจากเมืองหลวงพระบางอีกครั้งหนึ่งในราวปี พ.ศ. 2429 ซึ่งพวกฮ่อและพวกเจ้าเมืองไล่ได้เผาพระราชวังเมืองหลวงพระบาง เจ้ามหาอุปราชสุวรรณหอมถูกฮ่อฆ่าตาย ส่วนเจ้าอุ่นคำ(พระเจ้ามหินทรเทพ)เสด็จหนีลงเรือมาตามลำน้ำโขงมาที่เมืองปากลาย ในคราวนั้นบ้านเมืองราษฎรถูกพวกฮ่อเผาทำลายปล้นทรัพย์และต้องอพยพหลบหนีเป็นจำนวนมาก (สีลา, 2540: 214-215 และเจ้าคำหมั้น, 2516: 110-121) ชาวพวนบ้านกลางจึงน่าจะตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกลางปัจจุบันมาแล้วอย่างน้อยก็หลังจากปี พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา บทความนี้เป็นการตรวจสอบการปรับตัวของชาวพวนในบริบทของการตั้งถิ่นฐานในบ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เรือนพักอาศัย และปัจจัยเกี่ยวเนื่อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองมีผลต่อการปรับตัวปรับความคิดและวัฒนธรรมในชุมชน โดยศึกษาจากแบบเรือน ซึ่งการศึกษานี้จะเป็นการบันทึกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของชาวพวนบ้านกลาง

2. การตั้งถิ่นฐานชุมชน

บ้านกลางตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลยด้านทิศตะวันตก มีลำห้วยกอกไหลผ่ากลางบ้านลงแม่น้ำเลย แม่น้ำเลยมีต้นกำเนิดจากภูหลวง ไหลผ่าน อ.ภูหลวง อ.วังสะพุง อ.เมืองเลย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากเลย อ.เชียงคาน มีความยาวประมาณ 120 กิโลเมตร มีลำน้ำสาขาชื่อ ลำน้ำสวย ลำน้ำหมาน และลำน้ำลาย ซึ่งแม่น้ำเลยจะไหลจากทิศใต้ไปทางทิศเหนือ แล้วไหลลงบรรจบกับแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงคาน (ภาพที่ 1 และ 2)

สภาพของพื้นที่ตั้งของบ้านกลางโดยรอบเป็นพื้นที่มีสภาพเป็นเนินเขาเตี้ยๆ โดยปลูกเรือนเฉพาะบริเวณฝั่งตะวันตกเท่านั้น ซึ่งเป็นแบบแผนการตั้งชุมชนของกลุ่มลาวที่ตั้งหมู่บ้านริมลำน้ำจะตั้งหมู่บ้านฝั่งเดียวของลำน้ำหลัก ไม่ตั้งทั้งสองฝั่งลำน้ำที่ทำให้ลำน้ำผ่ากลางบ้าน (ไซฟี และปิแอร์, 2003: 160)

ภาพที่ 1: แผนผังของบ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย ภาพที่ 2: ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย

ที่มา: Google Earth ถ่ายปี 2006

ภาพที่ 3: ต้นมะขาม มิ่งบ้าน บ้านกลาง

ภาพที่ 4: ที่น้านบ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ. เลย

ใกล้กับริมน้ำเลยมีต้นมะขามใหญ่ตั้งเด่นอยู่กลางถนนที่ทอดมาจากสะพานข้ามลำน้ำเลย เป็นต้นไม้ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นหลักบ้านหรือมิ่งบ้าน (ภาพที่ 3) แต่เดิมทางทิศใต้ของต้นมะขามลงไปบริเวณริมน้ำเลยเป็นที่ตั้งของวัดประจำหมู่บ้าน แต่ตั้งอยู่ได้ไม่นานเกิดน้ำกัดเซาะตลิ่งจึงย้ายวัดไปตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือในที่ที่ตั้งปัจจุบัน ซึ่งมีหอบ้าน หรือหอผีประจำหมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินทางด้านทิศเหนือของวัด² ถัดจากกลุ่มบ้านเรือนไปทางทิศเหนือตามริมน้ำเลยเป็นที่ตั้งของป่าช้า ซึ่งเป็นเนินมีป่าไม้ปกคลุม กลุ่มเรือนพักอาศัยกระจายไปตามถนนในหมู่บ้านที่มีระดับสูงต่ำเป็นเนินสลับไปมา ถัดจากกลุ่มเรือนออกไปเป็นพื้นที่นาและไร่กระจายออกไป โดยส่วนใหญ่ของที่ดินการเกษตรของบ้านกลางอยู่ด้านฝั่งทิศตะวันตกของลำน้ำเลย (ภาพที่ 4) ในขณะที่ส่วนมากในฝั่งทิศตะวันออกเป็นของบ้านนาบอนและบ้านนาข้าว ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 8 กิโลเมตรติดถนนสายเชียงคาน-เลย (หมายเลข 201)

2.1 แหล่งน้ำทรัพยากร

ทั้งลำน้ำเลยและลำน้ำห้วยกอกที่ไหลผ่านหมู่บ้านลงลำน้ำเลยเป็นแหล่งน้ำสำคัญ ในสมัยก่อนชาวพวนจะไปอาบน้ำในลำน้ำเลยหรือลำห้วยกอก หรืออาจหาน้ำจากลำน้ำนี้ไปอาบบริเวณชานเรือน ส่วนน้ำใช้จะใช้น้ำบ่อขุดตามริมห้วยกอกเป็นบ่อน้ำแล้วหาไปตามเรือน ลำน้ำเลยยังเป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านด้วย ส่วนน้ำดื่มจะใช้น้ำฝน ปัจจุบันมีการขุดบ่อบริเวณเรือน และมีระบบน้ำประปาหมู่บ้านตั้งอยู่ในหมู่บ้านและใกล้โรงเรียน

ในระยะแรกของการตั้งหมู่บ้าน ชาวพวนมีการทำไร่ข้าวกับไร่ฝ้ายเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่เป็นเนินเขาไม่มีที่ราบมากนัก จึงปลูกข้าวไร่และปลูกฝ้าย ข้าวปลูกไว้กินเองเนื่องจากมีพื้นที่นาไม่มาก ซึ่งในสมัยนั้นชาวบ้านต้องขอเอารวมกันไปช่วยกันตากถางทำไร่ตามภูต่างๆ เช่น ภูช้าง ภูเปาะ ภูโคก ภูลำพอง ภูวัวเชิง จะเป็นแหล่งเก็บของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักกูด ผักหนาม ผักชะอม ผักปิง ฯลฯ (นายน่าน ไชยะป้อม, สัมภาษณ์) นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งตัดไม้สำหรับปลูกเรือนในสมัยก่อน ซึ่งไม้ไผ่ก็ได้ตามริมฝั่งแม่น้ำเลย (ยายไผ่ สีทอง, สัมภาษณ์) สมัยก่อนชาวบ้านจะใช้ฟันเป็นเชื้อเพลิงโดยการตัดกิ่งต้นมะม่วงหรือต้นลำไยที่ไม่ออกลูกตามนาทำเป็นฟัน การตัดกิ่งนี้ก็เพื่อทิ้งให้ต้นไม้แตกกิ่งก้านออกมาใหม่ซึ่งจะสามารถตัดได้ใหม่อีก

2.2 มิ่งบ้าน

ต้นมะขามใหญ่ก่อนข้ามสะพานข้ามแม่น้ำเลยออกสู่ภายนอกหมู่บ้าน ชาวพวนบ้านกลางถือว่าเป็นศูนย์กลางสำคัญของบ้าน ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าเป็นใจบ้านหรือมิ่งบ้าน ถือเป็นไม้ค้ำคูณของหมู่บ้าน บริเวณโคนต้นมะขามมีศาลาเล็กๆ ใช้สำหรับประกอบพิธีทำบุญต้นมะขาม ซึ่งจะต้องทำทุกปี แต่เดิมศาลาเป็นไม้ผุพังลงจึงสร้างขึ้นใหม่เป็นศาลาถาวร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กไม่นานมานี้

ความสำคัญของต้นมะขามในฐานะที่เป็นมิ่งบ้าน ในพิธีกรรมสำคัญทั้งการเลี้ยงบ้านและงานบุญพระเวส จึงต้องเกี่ยวข้องกับต้นมะขาม คือ ในงานบุญพระเวส ซึ่งจะตั้งขบวนแห่พระเวสที่โรงเรียน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน ขบวนจะต้องแห่มาวนรอบต้นมะขามก่อน 3 รอบ แล้วจึง

แห่เข้าไปในวัดโพธิ์ชัยที่อยู่ทางทิศเหนือ นอกจากนั้น ในประเพณีการเลี้ยงบ้าน ซึ่งจะทำในเดือน 6 ก็จะต้องมีการทำบุญใจบ้านหรือมิ่งบ้านก่อน แล้วจึงต่อด้วยพิธีการเลี้ยงบ้านที่หอผีบ้าน ในทุกๆ ปีก่อนการเลี้ยงบ้านราว 1 สัปดาห์ จะมีงานบุญต้นมะขามซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “บุญกักขาม” โดยมีการนิมนต์พระ 9 รูปมาสวดที่ศาลาต้นมะขามวันละ 3 ครั้ง รวม 3 วัน นอกจากนั้น ในวันศีลวันพระใหญ่ชาวบ้านจะเอาข้าวเหนียวไปบูชาต้นมะขาม โดยปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ แล้วเอาไปติดไว้ที่โคนต้น

2.3 ประเพณีความเชื่อ

ความเชื่อในการนับถือผีของชาวพวนบ้านกลางมีเฉพาะผีบ้านผีเมืองเท่านั้น ซึ่งมีการเลี้ยงบ้านที่หอบ้านทุกปี โดยเชิญเจ้าพ่อมาทรงนางเทียมแล้วทำพิธี โดยปัจจุบันนี้มีเจ้าจ้ำเป็นผู้หญิง แต่เนื่องจากเจ้าพ่อได้เข้าทรงร่างผู้หญิงและขอให้เป็นจ้ำ หญิงผู้นั้นจึงเป็นเจ้าจ้ำต่อมาจากเจ้าจ้ำเดิมที่เป็นผู้ชาย

ตามประเพณีพวนบ้านกลาง จะแต่งงานเอาเขยเข้าเรือน คือฝ่ายชายเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่ที่เรือนของฝ่ายหญิง แต่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะเป็นผู้พิจารณาลูกสาวและลูกเขยว่าเป็นคนดีขยันหมั่นเพียรและดูแลพ่อแม่หรือไม่ ถ้าหากไม่ดีคือไม่พอใจกับพฤติกรรมของลูกเขยและลูกสาว ด้วยเห็นว่าไม่ขยันหมั่นเพียร ก็อาจให้ออกเรือนไปอยู่กันเอง ส่วนผู้ที่พ่อแม่พอใจก็จะให้อยู่เรือนและเป็นผู้ที่สืบมรดก คือได้อยู่เรือนพ่อแม่ต่อไป (ยายเหลื่อม โสมวัน, สัมภาษณ์, 23 ต.ค. 2548)

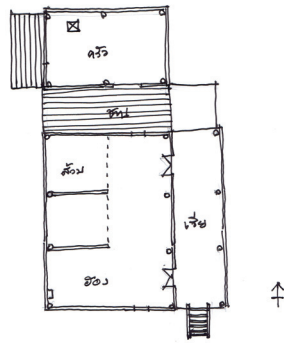
3. บ้านเรือนในระยะแรกของบ้านกลาง

ในคราวแรกตั้งหมู่บ้านชาวบ้านกลางปลูก “เฮือนหย่า” หรือ “เรือนหย่า” เป็นเรือนพักอาศัยและอยู่อาศัยมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็น “เรือนไม้จริง” ยายเหลื่อม โสมวัน และยายแพง หาญลือเดช (สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลที่สำคัญของเรือนชาวไทยพวนในบ้านกลางก่อนที่จะมีการปรับปรุงมาเป็นเรือนแบบมุงกระเบื้องซีเมนต์ ทำหลังคาทรงปั้นหยา ผังเรือนหักฉากว่า แต่ก่อนเรือนพวนในบ้านกลางเป็นเรือนจั่วเดี่ยวหลังคามุงหญ้า ยกได้ถุนยกสูงใช้เป็นคอกวัวควาย เรือนมีบันลดยอดไขว้กันคล้ายกาแล แกะรูปนก รูปหนู มีเสี้ย (ระเบียง) ด้านข้างเรือน เรียกว่า “เฮือนเกาะเสี้ย” เนื่องจากเป็นเรือนแบบเก่าที่ใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุส่วนมาก คือ ฝาเป็นไม้เอี้ย พื้นปูฟาก หลังคามุงหญ้า โครงหลังคาเป็นไม้ไผ่ บางครั้งก็เรียกว่าเรือน “ไม้บ้องต้องกั้ง” ในช่วงปี พ.ศ. 2501-2506 เรือนในบ้านกลางยังคงเป็นเรือนแบบเก่าที่มีลักษณะเช่นนี้อยู่มาก เรือนที่มุงกระเบื้องซีเมนต์ จึงที่เป็นเรือนที่เริ่มก่อสร้างในระยะเดียวกันคือก่อนหน้าปี พ.ศ. 2500 เล็กน้อยเป็นต้นมา และค่อยๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้น ขณะที่เรือนแบบ “เรือนเกาะเสี้ย” ก็ลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ ด้วยการรื้อถอนแล้วปลูกสร้างเรือนแบบใหม่

นอกจากนั้น ตามประเพณีเดิมของชาวพวนบ้านกลางแต่ละเรือนจะมีเสาข้าว 1 เสา ซึ่งตั้งอยู่ด้านครัวไฟของเรือน หันประตูเข้าไปทางทิศตะวันออก โดยเสาคาวอยู่ถัดเรือนไปทางด้านหลังเล็กน้อย ไม่ปลูกเสาลำมาทางหน้าเรือน (ยายไผ่ สีทอง, สัมภาษณ์) การที่ประตูหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และทิศหัวนอนอยู่ทางทิศตะวันตก ประตูเสาลำจึงหันไปทางเดียวกับหน้าฮอง หรือฮองของเรือน³

3.1 แผนผังเรือน

แผนผังเรือนเกาะเดี่ยววางบ้านกลางตำแหน่งของหน้าคอง หรือ ห้องฮอง⁴ ไว้ทางด้านทิศใต้ ห้องส้วม (ห้องนอน) หรือ ส้วมนอน อยู่ด้านทิศเหนือ โดยวางหัวนอนหันไปทางทิศตะวันตก ไม่ให้หันไปทางทิศตะวันออก ส่วนของครัวไฟแยกออกจากเรือนใหญ่ต่อท้ายห้องส้วมนอน โดยมีชานเชื่อมและต่อกับเสี้ย เรือนใหญ่มีหน้าต่างเฉพาะด้านหัวและท้ายเรือนเท่านั้น ด้านข้างเรือนไม่มีหน้าต่างเลย บันไดเรือนขึ้นจากด้านหัวเรือนขึ้นมabenเสี้ย จากเสี้ยจะมีประตูทางเข้าเรือน 2 ประตูทางด้านหัวเรือน คือห้องฮองและด้านท้ายเรือนตรงห้องส้วมนอน ส่วนวัสดุและโครงสร้างเรือนจะใช้เสากลมเป็นไม้จริง ตีนเสาใหญ่ฝังลงดินโดยไม่ย่องหิน ฝาเรือนเป็นฝาไม้เอี้ย พื้นปูฟาก โครงหลังคาใช้ไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าทั้งนั้น (ภาพที่ 5) (เหลื่อม โสมวัน และแพง หาญสื่อเดช, สัมภาษณ์) รูปแบบเรือนแบบเดิมของพวนบ้านกลางจึงอาจเปรียบเทียบกับเรือนเสี้ยในหลวงพระบาง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันมาก (ภาพที่ 6) (ดู โซฟี และ ปีแอร์, 2003: 129, 143 และ ทรงยศและคณะ, 2548: 92-93)

ภาพที่ 5: แผนผังเรือนเกาะเดี่ยวตามคำบอกเล่าของชาวบ้านกลาง

ภาพที่ 6: เรือนเสี้ยฝาไม้ไผ่ในหลวงพระบาง
ที่มา: โซฟี และ ปีแอร์, 2003:364

ภาพที่ 7: ภาพเขียนเรือนพวนแบบเดิมของคำตา อุดมสุก
ที่มา: ทรงยศและคณะ, 2548:119

อย่างไรก็ตามพวนบ้านกลางก็ยังรักษาแบบเรือนพวนเดิมอยู่บ้าง คือ การทำยอดบ้านลมไขว้กันคล้ายกาแล และแกะสลักเป็นรูปนกยูง ซึ่งจากภาพเขียนของคำตา อุดมสุข (ภาพที่ 7) ที่พยายามเขียนอธิบายเรือนพวนแบบเดิม ก็มีก้านยอดบ้านลมไขว้กันแบบกาแล สอดคล้องกับคำบอกเล่าของสมเพ็ด จันทะรังสี ในเชียงขวาง ที่บอกว่า “ยอดบ้านลม” เรือนแบบเดิมของพวนในเชียงขวางไขว้กัน (ทรงยศและคณะ, 2548: 119) อย่างไรก็ตามชาวพวนบ้านกลาง มีการต่อเติมเรือนได้ ถ้ามีลูกหลานมาก อาจต่อเติมขยายเรือนด้านใดก็ได้ (ยายเหลื่อม โสมวัน, ยายแพง หาญลือเดช, สัมภาษณ์) ซึ่งแตกต่างจากประเพณีของพวนเดิม ที่มีคติ “ต่อลัว่มเสียหลาน ต่อชานเสียลูก” คือไม่นิยมต่อเติมขยายเรือนออกมาจากเรือนเดิม จึงนิยมปลูกเรือนให้มีขนาดใหญ่เพียงพอต่อการอยู่อาศัยได้หลายคน (ทรงยศและคณะ, 2548: 131)

3.2 การวางแนวแกนเรือนแบบดั้งเดิม

การวางเรือนในสมัยที่มาตั้งหมู่บ้านช่วงแรกๆ ชาวพวนบ้านกลางจะวางเรือนยาวตามแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งทำให้เรือนขนานกับลำน้ำเลยและหันหัวนอนไปทางทิศตะวันตก การวางเรือนขนานลำน้ำก็เป็นแบบแผนประเพณีของชาวหลวงพระบางบางส่วนมาก่อน ในขณะที่พวนในเชียงขวางเดิม จะวางเรือนยกเยื้องไปตามภูมิประเทศ และมีคติ “หัวหนุนนา ขาหนุนหัว” (ทรงยศและคณะ, 2548: 129) คือหัวนอนหันไปทางที่นาที่เป็นหุบเขา และขาหันไปทิศตรงข้ามกับนา ไม่ได้อ้างอิงกับทิศการขึ้นลงของพระอาทิตย์ การที่ชาวพวนบ้านกลางวางเรือนตามแนวเหนือ-ใต้ และหันหัวนอนไปทางทิศตะวันตก อาจเป็นเพราะว่าแนวทิศทางไหลของลำน้ำเลย ซึ่งไหลตามแนวเหนือ-ใต้ และที่นาของชาวพวนบางส่วนอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกของบ้าน จึงหันหัวนอนไปทางที่นา

4. พัฒนาการของเรือน จากเรือนแบบเดิมระยะแรก

4.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ

การปฏิรูปที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การสร้างทางรถไฟที่เชื่อมกรุงเทพฯ กับภาคอีสาน⁵ ซึ่งเส้นทางรถไฟเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญทำให้สินค้าใหม่ๆ ขนส่งเข้ามาในพื้นที่ ขณะเดียวกันสินค้าในท้องถิ่นก็มีการขนส่งไปยังกรุงเทพมหานครได้มากขึ้น ภายหลังจากที่เส้นทางรถไฟมาถึงจังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2476 แล้ว ขอนแก่นเป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญ ในการกระจายสินค้าไปยังแถบอีสานตอนบน⁶ นอกจากนั้นยังมีการรวบรวมฝ้ายที่ปลูกมากในจังหวัดเลยจากหมู่บ้านมาขายที่ขอนแก่นด้วย (สุวิทย์ และดรรารัตน์ 2541: 36) สินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านซื้อจากพ่อค้าที่นำมาจากขอนแก่น คือ ปลาแร่ โดยส่งมาขายใส่ตุ่มดินเผา ซึ่งทุกวันนี้บางครั้งเรือนยังคงใช้ตุ่มใส่ปลาร้านี้เป็นตุ่มใส่น้ำใช้ เนื่องจากในเขตบ้านกลางมีการปลูกฝ้ายกันเป็นอาชีพหลัก ก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงมาปลูกพืชอื่นๆ ในภายหลัง ฝ้ายเป็นพืชที่ปลูกควบคู่ไปกับการทำนาไร่ คือการปลูกข้าวในที่ดอน ฝ้ายนอกจากเป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าแล้วยังเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ ซึ่งในระยะประมาณช่วงก่อนปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา การปลูกพืชไร่ในภาคอีสานเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล เช่น มีการขยายพื้นที่ปลูกยาสูบในภาคอีสานตั้งแต่ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการส่งเสริมการปลูกฝ้ายที่จังหวัดเลย ซึ่งจังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่มีการปลูกฝ้ายมากที่สุด (สุวิทย์ และดรรารัตน์, 2541: 82, 111)

4.2 การเปลี่ยนแปลงแบบเรือน

การเปลี่ยนแปลงแบบเรือนของบ้านกลางมีปัจจัยภายนอกที่ส่งอิทธิพลต่อการรับรูปแบบเรือนใหม่ กล่าวได้ว่าแบบเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นหลังคามุงด้วยหญ้า มีเสียด้านข้างมาเป็นแบบเรือนหลังคาปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์นั้นเกิดขึ้นในราวปี 2480 ลงมา ภายหลังจากที่จังหวัดเลยได้ตั้งขึ้นเป็นจังหวัดและได้ก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอเมืองเลยปัจจุบันที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งเดิมคือศาลากลางจังหวัด ตั้งอยู่ในบริเวณกุดป่อง เทศบาลเมืองเลย มีลักษณะหลังคาประธานเป็นทรงปั้นหยา มีมุขด้านหัวท้ายเป็นจั่วปั้นหยาเล็กกว่าหลังคาประธาน⁷ นอกจากนั้น ยังมีอาคารสุุขศาลาจังหวัดเลย (ภาพที่ 8) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในบริเวณตลาดเย็นเทศบาลเมืองเลย สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2479 ลักษณะอาคารเป็นอาคารชั้นเดียวก่อด้วยอิฐฉาบปูน หลังคาทรงปั้นหยา มีมุขสองข้างเช่นเดียวกัน และยังมีอาคารพาณิชย์ที่อยู่ใกล้ๆกับอาคารสุุขศาลา ซึ่งสร้างในปี พ.ศ. 2476 เป็นอาคารสองชั้นหลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ฯ จังหวัดเลย, 103-104) ซึ่งอาคารพาณิชย์ทำประตูชั้นบนเป็นบานเฟี้ยม การพัฒนาเมืองเลยในระยะนี้มีการก่อสร้างเรือนแถวขึ้นจำนวนมากทั้งในเขตอำเภอเมืองและที่เชียงคาน

ภาพที่ 8: อาคารสุุขศาลา จังหวัดเลย

ภาพที่ 9: เรือนในบ้านนาป่าหนาดตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ภาพที่ 10: เรือนในบ้านหาดทรายขาว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ภาพที่ 11: เรือนในอำเภอเมือง จังหวัดเลย

ลักษณะอาคารเหล่านี้ซึ่งสร้างขึ้นหลังปี พ.ศ. 2475 ทั้งหมดส่งอิทธิพลให้แก่อาคารพักอาศัยในเขตจังหวัดเลย เพราะนอกจากเรือนในบ้านกลางจะมีรูปแบบหลังคาปั้นหยามุมกระเบื้องซีเมนต์รูปขนมเปียกปูนและมีการทำบานประตูที่ขลิบแล้ว ยังมีเรือนลักษณะคล้ายกันนี้ปรากฏหลายแห่ง เช่น เรือนในบ้านหาดทรายขาว ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านกลางลงมาทางทิศใต้ราว 10 กิโลเมตร (ภาพที่ 10) เรือนที่บ้านคกเลาเหนือ ต.บุษม อ.เชียงคาน และเรือนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย ที่หลังคามุงสังกะสีด้วย (ภาพที่ 11) ซึ่งอายุเรือนก็อยู่ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2480 ลงมา (นางมะลิวัลย์ ทันทิมา, สัมภาษณ์)⁸ ในเขตอำเภอเชียงคานเองก็พบว่า ภูภิพระในวัดท่าแขก อำเภอเชียงคาน ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ หลังคาทรงปั้นหยา ฝาไม้กระดาน ซึ่งมีจารึกเขียนติดข้างฝาภูภิพระบ่งชี้ชัดเจนว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2502

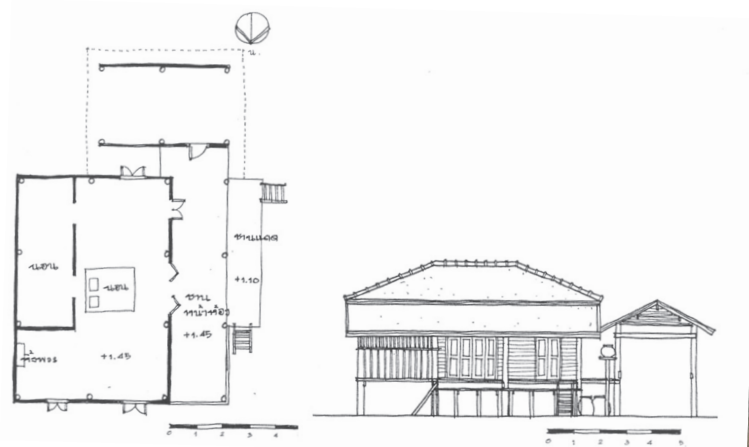
กระแสของรูปลักษณะเรือนที่หลังคาทรงปั้นหยานี้ ได้แพร่กระจายไปทั่วเขตลุ่มน้ำเลย ตั้งแต่เขตอำเภอภูหลวง วังสะพุง อำเภอเมืองจังหวัดเลย ขึ้นไปตลอดเส้นทางจนถึงอำเภอเชียงคาน ซึ่งในหมู่บ้านนาอ้อ อำเภอนาอ้อก็มีรูปทรงคล้ายกัน และแม้แต่ในบ้านนาป่าหนาดที่เป็นหมู่บ้านไทดำ ก็มีเรือนบางหลังที่หลังคาเป็นทรงปั้นหยาในลักษณะเดียวกันด้วย (ภาพที่ 9) รูปแบบเรือนเช่นนี้อาจปรากฏไม่มากนักในเขตภาคอีสานในพื้นที่นอกกลุ่มน้ำเลยแถบอีสานตอนเหนือและตอนกลาง โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชนบทก็ไม่น่าเป็นที่ยอมรับกัน แต่นิยมรักษาแบบแผนเรือนเชียงหรือเรือนเกษมมากกว่า (ทรงยศ วีระวิมาศ และคณะ, 2548: 60-70)

สำหรับในบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน รูปแบบเรือนและวัสดุแบบใหม่เข้ามาในหมู่บ้านผ่านช่างแปงเรือน ซึ่งได้นำเอาแบบพิมพ์กระเบื้องแบบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเข้ามาก่อน (ยายไผ่ สีทอง, สัมภาษณ์) ซึ่งรูปแบบเรือนแบบใหม่ช่างก็เป็นผู้นำเข้ามา ดังนั้น เรือนที่มุงกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน จึงเป็นแบบเรือนที่ปรับปรุงหลังจากเรือนแบบประเพณีเดิม ซึ่งอยู่ในราวหลังปี พ.ศ. 2480 หลังจากนั้นราว 10 ปี แบบพิมพ์กระเบื้องซีเมนต์ที่มีลอนเล็กๆ แผ่นสี่เหลี่ยมก็ถูกนำเข้ามาแทนที่แบบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน อย่างไรก็ตามรูปแบบเรือนในระยะนี้ก็ยังคงนิยมหลังคาทรงปั้นหยา ถึงแม้ว่าจะมีการทำหลังคาแบบทรงจั่วบ้าง

ถึงแม้ว่ารูปแบบเรือนพวนในบ้านกลางจะเปลี่ยนแปลงมาใช้กระเบื้องซีเมนต์มุงหลังคา แต่วัสดุส่วนใหญ่ก็ยังเป็นการผลิตเองในชุมชน เช่น ปูนได้จากการเอาหินปูนมาเผา ต่อม่อที่ใช้อิฐก่อรับเรือนนั้น อิฐก็ได้จากการปั้นและเผาเองในหมู่บ้านเช่นเดียวกัน และไม่ก็ยังคงหาตัดได้ตามกรอบหมู่บ้าน ซึ่งในสมัยนั้นสภาพป่าไม้ยังมีความอุดมสมบูรณ์

กล่าวได้ว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบเรือน คือ ช่างก่อสร้าง หรือช่างแปงเรือนในหมู่บ้านที่นำเอาวัสดุและรูปแบบการเรือนแบบใหม่เข้ามา ซึ่งเกิดจากการที่ช่างเหล่านี้ออกไปรับจ้างก่อสร้างอาคารในเขตพื้นที่ในเขตเมืองทั้งในอำเภอเมืองและอำเภอเชียงคาน ได้เรียนรู้การใช้วัสดุใหม่ ๆ และการปลูกสร้างเรือนรูปแบบใหม่ๆ จึงได้นำเข้ามาปรับใช้ในหมู่บ้าน ในช่วงเวลานั้นมีการก่อสร้างอาคารใหม่ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก เรือนเหล่านี้อาจจำแนกออกได้เป็นแบบต่าง ๆ คือ

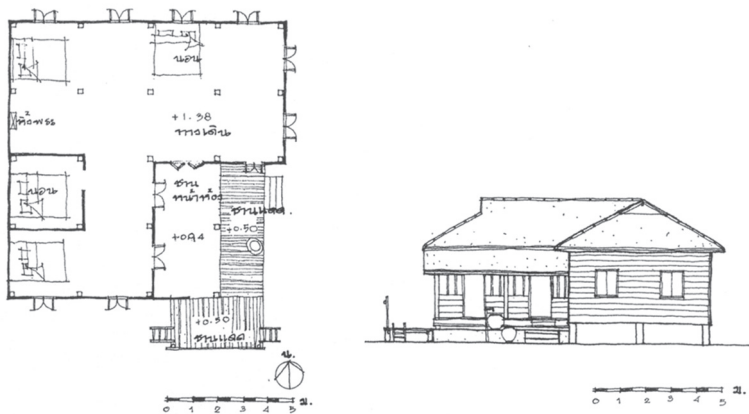
4.2.1 เรือนหลังคาปั้นหยา (ภาพที่ 12 และ 13) ลักษณะของเรือนแบบนี้มีแผนผังคล้ายกับเรือนแบบประเพณีเดิม แต่ปรับหลังคาส่วนของเรือนใหญ่ที่เป็นจั่วให้เป็นหลังคาทรงปั้นหยา ด้านข้างยังมีระเบียงหรือเสี้ย ส่วนครัวไฟต่อกับเรือนใหญ่มักไม่มีชานต่อเว้นหลังคา

ภาพที่ 12: แผนผังและรูปด้าน เรือนหลังคาบ้านหยาบกระเบื้องซีเมนต์ บ้านกลาง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย
ที่มา: ทรงยศและคณะ, 2548

ภาพที่ 13: เรือนหลังคาบ้านหยาบ บ้านกลาง

ภาพที่ 14: แผนผังและรูปด้านเรือนมุข บ้านกลาง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย
ที่มา: ทรงยศและคณะ, 2548

ภาพที่ 15: เรือนมุข บ้านกลาง

ภาพที่ 16: เรือนหลังคาจั่ว บ้านกลาง

ภาพที่ 17: เรือนที่ได้รับอิทธิพลจากเรือนแถว บ้านกลาง

ภาพที่ 18: เรือนที่ได้รับอิทธิพลจากเรือนแถว บ้านกลาง

ภาพที่ 19: เรือนที่ได้รับอิทธิพลจากเรือนแถว
บ้านกลาง

4.2.2 เรือนมุข (ภาพที่ 14 และ 15) เป็นเรือนที่ทำหลังคาหักฉากในลักษณะที่เป็นมุมฉาก หรืออาจหักมุมทั้งสองข้างทำให้เป็นรูปตัวยู โดยส่วนมุขที่ยื่นจะเป็นพื้นที่บริเวณส่วนห้อง หรือหน้าคอง

4.2.3 เรือนหลังคาจั่ว (ภาพที่ 16) เป็นเรือนที่ยังรักษารูปแบบของเรือนแบบเดิมทั้งรูป ลักษณะทั่วไปและแผนผังเรือน แต่มีการปรับปรุงการใช้วัสดุก่อสร้าง คือ เปลี่ยนแปลงวัสดุเดิมที่ใช้ไม้ไผ่เป็นไม้จริง เรือนแบบนี้มีเสาและโครงสร้างเป็นไม้จริง เสากลมฝังลงดิน ใต้ถุนเรือนต่ำกว่าเรือน แบบ “เรือนเกาะเชียย” โครงหลังคาเป็นไม้จริง หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์แบบลอน ลักษณะคล้ายกัน กับเรือนเชียยในเวียงจันทน์ ส่วนเรือนไฟแยกออกจากเรือนใหญ่มีชานน้ำ หรือ ชานต่งพื้น (ชานฝน) เชื่อมระหว่างเรือนใหญ่และครัว

4.2.4 เรือนที่ได้รับอิทธิพลจากเรือนแถว (ภาพที่ 17-19) แบบเรือนในบ้านกลางนอกจาก จะรับรูปแบบอาคารที่มีหลังคาปั้นหยายื่นมุขแล้ว ยังพบว่ามีเรือนจำนวนหนึ่งที่น่าจะรับรูปแบบของ เรือนแถวมาปรับใช้ด้วย รูปลักษณะเช่นนี้จะมีแผนผังที่ภายในเป็นโถงใหญ่รูปสี่เหลี่ยมโดยไม่ได้หักมุม แต่มีระเบียงด้านหน้ายาวตลอด ตัวเรือนยกพื้นสูงจากระดับดินเพียงประมาณ 1.0-1.5 เมตร ซึ่งบริเวณ ใต้ถุนเรือนมักไม่มีการใช้งาน ส่วนที่เป็นห้องครัวจะต่อจากเรือนใหญ่ไปทางด้านท้ายเรือนและมีชาน เชื่อมหรือด้านหลัง ลักษณะสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นการรับรูปแบบจากบ้านเรือนแถวก็คือ การนิยมใช้ บานประตูแบบบานพับมใน ส่วนที่ต่อกับระเบียงที่หันหน้าติดทางสัญจร แม้ว่าบางส่วนของบานพับมจะ ไม่ได้ยาวตลอดห้องเสา แต่ก็แสดงให้เห็นถึงรูปแบบพับมที่เป็นบานพับ 3-5 พับ ซึ่งการใช้บานประตู พับมนี้ไม่พบในเรือนตามแบบประเพณีเดิมของกลุ่มไทย-ลาว ทั้งในภาคอีสานและในประเทศลาว

ถึงแม้ว่าเรือนที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์แบบแผ่นแบนรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และ เรือนที่มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์แบบลอน จะมีลักษณะทั่วไปที่คล้ายกัน แต่ก็พบว่าการหันทิศหัวนอน ของเรือนกลุ่มที่สร้างหลังลงมาในกลุ่มที่มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์แบบลอนบางส่วนก็หันทิศหัวนอน ไปทางทิศตะวันออก แทนที่จะเป็นทิศตะวันตกตามความเชื่อเดิม ความคิดเกี่ยวกับการยึดถือเรื่อง ทิศหัวนอนที่ต้องหันไปทางทิศตะวันตกดูจะไม่สำคัญและต้องยึดถือมานานพอสมควรแล้ว ในขณะที่ เดียวกันการทำใต้ถุนเรือนต่ำทำให้ต้องเอาคอกวัวควายออกไปจากใต้ถุน ซึ่งนิยมเอาไปเลี้ยงไว้ตามนา

4.3 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากห้องมาสู่หน้าของหรือหน้าคอง

เรือนเหล่านี้แม้ว่าจะมีรูปลักษณะเรือนแตกต่างออกไปจากเรือนแบบเดิม แต่การจัดวางตำแหน่งห้องในเรือนก็ยังคงรักษาลำดับตามประเพณี คือให้ส่วนห้องเป็นหัวเรือน แล้วต่อด้วยห้องส้วมนอน ท้ายเรือนจะเป็นส่วนครัวไฟ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพื้นที่ภายในเรือนกว้างมาก บางครั้งอาจมีการต่อเติมวางห้องเก็บของและห้องนอนทั้งสองฝั่งของฝาเรือนและเป็นโถงตรงกลางบ้าง ในเรือนที่เป็นเรือนมุข ส่วนมุขที่ยื่นจะเป็นส่วนของห้องสองยาวออกมา ทำให้มีพื้นที่มากขึ้น และมักใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ กระแสการปรับรูปแบบของเรือนเช่นนี้เกิดขึ้นในหมู่บ้านไทดำที่บ้านนาป่าหนาดด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งในบ้านนาป่าหนาดมีเรือนที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เรือนแบบมุขเลี้ยวลัมจั่ว” (ทวี, 2532: 200-202) คือเป็นเรือนที่มีรูปทรงหลังคาปั้นหยากหักฉากในลักษณะแบบเรือนมุขในบ้านกลาง ซึ่งพบว่าแผนผังของส่วนที่หักมุมเป็นมุขยื่นออกมาก็เป็นบริเวณส่วนด้านหน้าของ “กะล่อห้อง” คือส่วนที่เป็นห้องนอนของไทดำ คล้ายกับแบบเรือนในบ้านกลางที่ยื่นส่วนที่เป็นโถงออกมาจากส่วนที่เป็นห้องสองออกมา ทำให้พื้นที่ในเรือนมีลักษณะของโถงกว้างต่อเนื่องกัน อย่างไรก็ตาม ส่วนของห้องสองที่ยื่นยาวออกมาทำให้พื้นที่ยาวกว่าแบบเดิม ลักษณะดังกล่าวนี้อาจเป็นที่มาของการเรียกพื้นที่นี้ว่า “หน้าคอง” หรือ “หน้าของ” คือ ใส่คำว่า “หน้า” เข้ามา เพราะมีพื้นที่เหลือเลยส่วนของแบบเดิม แต่การเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่า “หน้าคอง” ก็ไม่ได้มีเฉพาะในบ้านกลางเท่านั้น แต่พบว่าในกลุ่มไทยเลย บ้านนาอ้อ ต.นาอ้อ อ.เมือง จ.เลย ก็เรียกว่า “หน้าคอง” เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นการใช้คำเรียกหน้าคอง จึงพบเฉพาะในแถบลุ่มน้ำเลยเท่านั้น

การที่ชาวบ้านกลางยอมรับต่อรูปแบบเรือนที่ต่างไปจากเดิมมาก และพยายามเลียนแบบอาคารในเขตเมืองอย่างแพร่หลาย อาจกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความรู้สึกถึงความมั่นคงทางการเมืองมากขึ้นเมื่อมีการตั้งเป็นจังหวัดและก่อสร้างอาคารที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ ซึ่งในปีพ.ศ. 2476 ที่ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก อันเป็นผลให้เกิดสำนักท้องถิ่นในเขตภาคอีสานตามมา (ดาร์เรตัน, 2546: 126-143) หลังจากที่เขตพื้นที่จังหวัดเลยเคยมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส¹⁰ และรู้สึกถึงความไม่มั่นคงเนื่องจากมีการกวาดต้อนและช้างเผือกแม่น้ำโขงไปมาอยู่ยาวนานก่อนหน้านี้ สำนักถึงท้องถิ่นจึงอาจขยายกว้างมากขึ้นไม่เฉพาะแต่ในหมู่บ้านตนเองเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามตลอดลุ่มน้ำเลย¹¹ และปรับตัวเข้าสู่กระแสการพัฒนาตามแบบอาคารในเมือง ทั้งในอำเภอเมืองและเชียงคาน โดยมีช่างชาวบ้านที่เข้าไปรับจ้างก่อสร้างอาคารในเมืองเป็นผู้นำเอารูปแบบและเทคนิคเข้ามาเผยแพร่

5. พัฒนาการของเรือนพวนบ้านกลาง ช่วงทศ

ภายหลังจากปลูกเรือนรุ่นหลังคากระเบื้องซีเมนต์แล้ว เมื่อมีวัสดุใหม่คือสังกะสี ซึ่งเป็นวัสดุมุงหลังคาที่แพร่หลายในภาคอีสานในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และเริ่มมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในภาคอีสาน ซึ่งทำให้การขนส่งวัสดุและสินค้าเป็นไปได้สะดวกมากขึ้น เมื่อเส้นทางรถไฟมาถึงจังหวัดหนองคาย การขนส่งสินค้าจากหนองคายมายังอำเภอเชียงคานสะดวกมากขึ้นด้วยการส่งต่อสินค้ามาตามลำน้ำโขงขึ้นที่เชียงคาน ทางรถไฟและการพัฒนาภาคอีสาน ในเวลาต่อมามีการตัดเส้นทางถนนมากขึ้นทำให้วัสดุสังกะสีเริ่มแพร่หลายเป็นลำดับ (ทรงยศ และคณะ, 2548: 69)

5.1 รูปลักษณะทั่วไป

เรือนในรุ่นนี้มีลักษณะทั่วไปคือ เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงชันมากกว่าเรือนที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ระยะแรกใช้เสาไม้ปักลงดินในระยะต่อมานิยมเสาคอนกรีตเสริมเหล็กสำเร็จรูป ฝาเรือนเป็นไม้แปรรูปแผ่นฝาตีทางนอนหรือทางตั้ง หลังคามุงสังกะสี (ภาพที่ 20) มีการหันหน้าเรือนหาถนน คือ วางเรือนยาวลึกไปด้านหลัง ทางเข้าหลักเข้าจากถนน ท้ายเรือนอาจต่อเพิงชั้นล่างเป็นครัวไฟ อาจมีห้องน้ำในเรือนหรือแยกออกไปต่างหาก หน้าต่างและวงกบเป็นแบบสำเร็จรูป เนื่องจากการแพร่หลายของอุตสาหกรรมไม้แปรรูป มีบันไดขึ้นจากด้านหลังเรือน เรือนกลุ่มนี้เริ่มสร้างกันมากในราวปีพ.ศ. 2520

5.2 แผนผัง

พื้นที่ใต้ถุนแต่เดิมเป็นที่โล่งไม่กั้นฝาจะกันเฉพาะส่วนที่เป็นครัวไฟ ใต้ถุนมักใช้งานอเนกประสงค์ ในเวลากลางวัน ชั้นบนเป็นโถงโถงขนาดใหญ่กันห้องส้วมนอน 1 หรือ 2 ห้อง ด้านหัวเรือนมีโถงตั้งหิ้งพระเป็นส่วนฮองหรือหน้าคอง บันไดจะขึ้นจากด้านหลังสู่โถงชั้นบน ลักษณะแผนผังเช่นนี้ก็อาจกล่าวได้ว่ามีแผนภูมิคล้ายกันกับเรือนแบบเดิมที่เป็นเรือนจั่วเดี่ยว คือ ลำดับจากหัวเรือนที่เป็นห้องฮองไปสู่ส่วนส้วมนอน ตัวเรือนมักมีผนังสื่เปลี่ยนผืนผ้า ไม่มีพื้นที่เปียหรือระเบียง ไม่หุ้มมแบบเรือนในรุ่นที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์

5.3 การใช้พื้นที่เรือน

ในเรือนที่มุงหลังคาด้วยสังกะสีนี้ ในระยะแรกที่ใต้ถุนเรือนยังเปิดโล่งไม่มีการกั้นฝาปิดล้อมบริเวณใต้ถุนเรือนจะเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ในเวลากลางวัน เป็นที่พักผ่อน ทำงาน และแม้แต่รับแขก ซึ่งมักจะมีแคร่ไม้ตั้งไว้ใต้ถุนสำหรับใช้งาน นอกจากการพักผ่อน พื้นที่ใต้ถุนเรือนอาจเป็นที่เก็บสิ่งของ สัมภาระต่างๆ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการรับรูปแบบเรือนใหม่ที่มุงหลังคาด้วยสังกะสี ซึ่งลักษณะเรือนเช่นนี้พบแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน และกล่าวได้ว่าเรือนในแถบกลุ่มนี้เลยที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากส่วนอื่นๆของภาคอีสาน เริ่มมีการปรับตัวและมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันกับเรือนในพื้นที่ส่วนอื่นของภาคอีสานมากขึ้น

การใช้พื้นที่เรือนในส่วนชั้นบน เนื่องจากลักษณะแผนผังเป็นสื่เปลี่ยนที่เป็นโถงใหญ่มีห้องส้วมนอนกันภายใน 1-3 ห้อง ไม่มีพื้นที่เปียหรือพื้นที่กึ่งเปิดโล่งเลย ทำให้ภายในเรือนในเวลากลางวันมีอุณหภูมิสูง ถึงแม้มีหน้าต่างโดยรอบตัวเรือน แต่ลักษณะใช้งานก็มักไม่เปิดให้ระบายอากาศในตอนกลางวัน พื้นที่ของชั้นบนตัวเรือนนี้จึงไม่มีการใช้งานในตอนกลางวันแต่จะมีการใช้สำหรับการนอนและการพักผ่อนในเวลากลางคืนเท่านั้น และมีการใช้งานในเวลากลางวันเมื่อมีพิธีกรรมพิเศษเมื่อมีงานพิธีกรรมเท่านั้น เช่นการทำบุญต่างๆ พื้นที่ส่วนชั้นบนของเรือนนี้จึงเป็นพื้นที่ ที่ใช้นอนในเวลากลางคืน และเป็นพื้นที่พิธีกรรมในเวลากลางวันสำหรับกรณีเฉพาะเท่านั้น

5.4 การเปลี่ยนแปลงและปรับตัวในเรือนมุงหลังคาสังกะสี

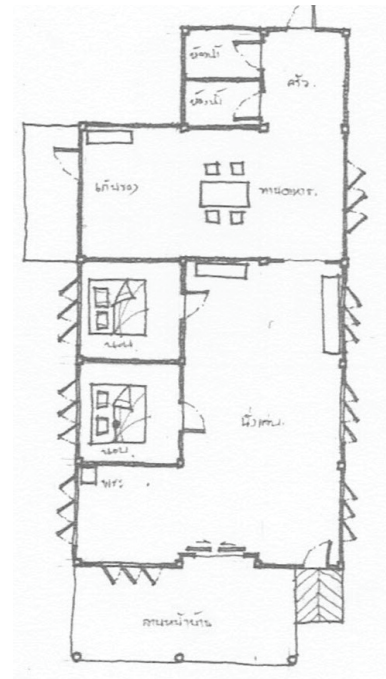
เมื่อมุงหลังคาด้วยสังกะสี และชั้นบนปิดล้อมหมดโดยไม่มีพื้นที่กึ่งเปิดโล่งหรือเปียเลย ดังนั้นการใช้พื้นที่ในชั้นบนจึงลดน้อยลงตามลำดับ ความสำคัญของใต้ถุนเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ จึงมีมากขึ้น เรือนดังกล่าวนี้ที่ใต้ถุนโล่งในระยะแรกก็เริ่มมีการกั้นปิดล้อมพื้นที่ใต้ถุนเรือนให้เป็นห้องโถงอเนกประสงค์ อาจมีการกั้นห้องเป็นห้องนอนด้วย การปิดล้อมมีทั้งการใช้ฝาไม้กระดานและต่อมาเมื่อหาซื้อซีเมนต์บล็อกได้ง่ายขึ้น ก็ใช้ซีเมนต์บล็อกในการก่อปิดล้อมส่วนใต้ถุนนี้

ภาพที่ 20: เรือนหลังคามุงสังกะสี บ้านกลาง

ภาพที่ 21: เรือนบ้านชั้นเดียว บ้านกลาง

ภาพที่ 22: แผนผัง เรือนบ้านชั้นเดียว บ้านกลาง
ที่มา: นพดล ตั้งสกุล และคณะ, 2553

อย่างไรก็ตามด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีการใช้เครื่องทุ่นแรงในการผลิต การเกษตร เช่น รถไถนาแทนวัวควาย การแพร่หลายของการใช้รถจักรยานยนต์ รถยนต์ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องการพื้นที่สำหรับเก็บสิ่งของเหล่านี้ เรือนมุงสังกะสีที่เป็นเรือนใหญ่หลังเดียว 2 ชั้น คือ มีชั้นใต้ถุนและชั้นบน ก็เริ่มมีการต่อเพิงหลังคาออกมาทางด้านข้าง หรือต่อมุขจั่วหลังคาออกมาทางด้านหน้า ทั้งนี้พื้นที่ด้านข้างมักใช้เป็นที่จอดรถและเก็บอุปกรณ์การเกษตร ในขณะที่มุขจั่วด้านหน้าทำหน้าที่เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง เชื่อมต่อกับภายใน (ใต้ถุนเรือนที่กั้นฝาแล้ว) การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลให้เรือนรุ่นที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์มีการต่อเติมบางส่วนของอาคารด้วย เช่นใส่หลังคาสังกะสีคลุมส่วนชาน อาจย้ายครัวไปอยู่ด้านหลังเป็นเพิงสังกะสี หรือมีการต่อหลังคาเป็นที่จอดรถ (นพดล และคณะ, 2553:72)

6. เรือนร่วมสมัยที่พัฒนาเป็นบ้านชั้นเดียว

นอกจากเรือนไม้ 2 ชั้นที่พัฒนามาเป็นเรือนที่มุงหลังคาด้วยสังกะสีและกั้นใต้ถุนเรือนแล้ว ยังมีเรือนพักอาศัยที่ปรับปรุงเป็นบ้านชั้นเดียว ซึ่งเริ่มนิยมในราวสิบปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจัยที่ทำให้มีการพัฒนาเป็นบ้านชั้นเดียวนั้นมีสาเหตุสำคัญหลายประการ คือ

ประเด็นทางด้านการใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง การเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุจากไม้แปรรูปเป็นวัสดุที่ผลิตทางอุตสาหกรรมอย่างเช่น การใช้กระเบื้องแบบลอนคู่หรือลอนใหญ่ การใช้โครงสร้าง คอนกรีตเสริมเหล็ก การก่อสร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูนทำให้โครงสร้างมีความซับซ้อน ต้องจ้างช่างก่อสร้างให้ ไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างด้วยตนเองและสมาชิกในครัวเรือนได้ เนื่องจากต้องใช้ความรู้และเครื่องมือที่ไม่มีอยู่ในครอบครอง ประเด็นสำคัญคือ การก่อสร้างด้วยวัสดุและเทคนิคเช่นนี้ หากทำเป็นเรือน 2 ชั้น หรือบ้าน 2 ชั้น จะทำให้มีราคาทั้งค่าวัสดุและค่าแรงที่แพงขึ้นมาก จึงนิยมขึ้นเดียวยกพื้นสูง

วิถีชีวิตมีการปรับตัวเข้ากับสังคมร่วมสมัยมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้พื้นที่แบบประเพณีเดิมมีการผ่อนปรนและประนีประนอมกับวิถีชีวิตร่วมสมัยมากขึ้น คือ ยังคงมีหิ้งพระบริเวณโถงตอนหน้าเรือนต่อด้วยห้องนอน อีกด้านหนึ่งเป็นโถงเอกประสงค์ยาวจากหน้าเรือนไปด้านหลัง มีประตูหลังออกไปสู่สวนครัว หรือ ห้องครัวที่อยู่ด้านหลังสุด และมีห้องสุขาด้วย ซึ่งการเข้าสู่เรือนจากประตูด้านหน้าจะต้องผ่านห้องฮอง หรือโถงบริเวณหิ้งพระเสมอ เรือนบ้านชั้นเดียวนี้กล่าวได้ว่าเป็นแบบสมัยนิยม ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นอาคารร่วมสมัยที่มีความคงทนถาวรกว่าการปลูกสร้างเรือนด้วยไม้

6.1 แผนผังเรือนและการใช้พื้นที่

แผนผังเรือนบ้านชั้นเดียวนี้ เป็นการเอาผังเรือนแบบประเพณีเดิมมาทำเป็นชั้นเดียวแล้วเพิ่มเติมห้องครัวและห้องสุขาไว้ด้านหลัง ลักษณะเรือนจะเป็นจั่วเดี่ยว สันจั่ววางขวางกับเส้นทางสัญจรคือหันหน้าจั่วหาถนน ด้านหน้าถอยร่นผนังเข้าไปให้เป็นโถงทางเข้า จากประตูทางเข้าจะมีโถงยาวจากด้านหน้าไปทางด้านหลัง เป็นโถงที่ใช้อเนกประสงค์และเป็นทางสัญจร แยกเข้าสู่ส่วนอื่นๆของเรือนจากด้านหน้าเรือนไปด้านหลังที่ขนานกับโถงนี้ประกอบด้วย โถงห้องฮอง หรือหน้าคองตามแบบในเรือนประเพณีเดิม คือ จะมีหิ้งพระตั้งอยู่กึ่งฝาเรือน จากนั้นยังกันเป็นห้องนอน 1-3 ห้อง แล้วแต่ขนาดของเรือน ถัดจากห้องนอนกันเป็นโถง ใช้เป็นห้องครัวและมีการกันห้องสุขารวมไว้ด้วย บริเวณนี้มีประตูด้านหลังเปิดสู่พื้นที่ภายนอกได้

จะเห็นได้ว่าการลำดับจากหน้าเรือนไปด้านหลังเรือนส่วนหัวเรือนก็ยังคงเป็นห้องฮองหรือหน้าคอง และมีสวนครัวและห้องสุขาอยู่ตอนท้ายสุดของเรือนตามแบบแผนเดิม อย่างไรก็ตามการใช้พื้นที่และการให้ความหมายต่อพื้นที่เรือนตามกาลเทศะ ก็มีนัยยะที่แตกต่างไปจากเรือนแบบประเพณี ห้องฮอง หรือหน้าคอง มักใช้เป็นที่เก็บของทั่วไปบางครั้งมีการใส่ màn ปิดพื้นที่ของส่วนฮองไว้ด้วย พื้นที่ส่วนนี้ในความหมายของวิถีชีวิตในเรือนชั้นเดียวเสมือนอุกถึม เนื่องจากมักเก็บสิ่งของจนใช้งานอย่างอื่นไม่ได้ อย่างไรก็ตามความหมายเดิมของห้องฮอง หรือหน้าคองจะหวนกลับมาใหม่เมื่อมีงานพิธีกรรมที่ต้องใช้พื้นที่ห้องฮองอีกครั้ง เช่น การทำบุญบ้าน ซึ่งสิ่งของที่วางไว้จะถูกขนย้ายออกไปชั่วคราว màn เปิดให้ส่วนฮองต่อเชื่อมกับส่วนโถง หิ้งพระจะได้รับการทำความสะอาดเพื่อรองรับพิธีกรรม ความหมายของห้องฮองตามแบบเดิมจะหวนกลับมาตามวาระโอกาสที่ต้องมีการอ้างอิงกับหิ้งพระ ความหมายนี้ โดยปกติจึงถูกปิดทับ หรือกดทับไว้ด้วยข้าวของที่เก็บไว้จนเต็มพื้นที่ และ màn ที่ปิดพื้นที่ส่วนนี้

6.2 ห้องโถง

พื้นที่อเนกประสงค์ที่ใช้รับแขก พักผ่อน เช่น ดูทีวี และกิจกรรมอื่นๆ ลักษณะของพื้นที่นี้มักมีตู้เก็บเสื้อผ้าหรือเก็บของ ประชิดกับฝาเรือนด้านใดด้านหนึ่ง มักไม่นิยมตั้งเฟอร์นิเจอร์ เช่น ชุดโต๊ะเก้าอี้รับแขก แต่อาจมีโต๊ะ-เก้าอี้ เพื่อใช้นั่งทำงาน เขียนหนังสือ หรือประโยชน์อย่างอื่น พื้นที่ส่วนนี้กรณีใช้เป็นที่นั่งรับประทานอาหารโดยนั่งกับพื้น แต่ชาวบ้านบางส่วนนิยมรับประทานอาหารบริเวณโถงทางเข้าหน้าบ้าน ภายในนิยมปูพื้นด้วยเสื่อน้ำมัน หรืออาจปูกระเบื้องซึ่งหาซื้อได้ง่ายในตลาดในเมือง

6.3 ห้องส้วมนอน

ห้องส้วมนอนหรือห้องนอนจะมีการกั้นห้องมิดชิดและมีประตูในลักษณะของห้องที่ถาวร แตกต่างไปจากเรือนแบบเก่าที่บางครั้งกั้นห้องด้วยฝาไม้ บางครั้งติดม่าน หรือใช้ตู้เก็บของตั้งแบ่งส่วนพื้นที่ ห้องนอนเป็นห้องที่ใช้สำหรับเป็นพื้นที่ส่วนตัวอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นห้องที่เก็บสิ่งของมีค่าด้วย

6.4 ห้องครัว และห้องสุขา

ห้องครัวและห้องสุขาตั้งอยู่ตอนท้ายของเรือนเสมอ โดยปกติในปัจจุบันในห้องครั่วมักจะใช้เตาแก๊ส และอาจมีที่ล้างจานตามแบบบ้านเรือนสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามนอกจากส่วนครัวที่มีเตาแก๊สแล้ว นอกชานด้านหลังที่ต่อจากห้องครั่วมักมีเตาไฟ ที่ใช้สำหรับเตาถ่านหรือฟืนไว้สำหรับอีกส่วนหนึ่ง

7. สภาพแวดล้อมกับการเปลี่ยนแปลง

ด้วยสภาพที่พื้นที่ดินปลูกสร้างเรือนลดน้อยลง และต้องการให้อาคารติดถนนในหมู่บ้าน เรือนชั้นเดียวจึงมีกวางเรือนหันหน้าหาถนนแล้ววางเรือนด้านแคบลึกเข้าไปในที่ดิน ทิศทางของเรือนจึงไม่แน่นอน ทิศทางของหัวนอนจึงไม่ใช่ประเด็นที่จะต้องวางตามตัวเรือนอีกต่อไป มิติที่มนุษย์สัมพันธ์กับเรือนและทิศทางของจักรวาลถูกแยกส่วนออกจากกัน ความคิดแบบแยกส่วนยังเห็นได้จากการละทิ้งธรรมชาติในฐานะที่เป็นนิเวศของครัวรวมของทั้งชุมชน การบุกรุกกฎต่างๆ และจับจองเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลมีมานานแล้วเพื่อเปิดพื้นที่การเกษตรกระทำอย่างต่อเนื่อง ภายหลังจากที่การปลูกฝ้ายประสบปัญหาโรคพืชและแมลงรบกวน ชาวบ้านกลางหันมาปลูกถั่วเหลืองแทนการปลูกฝ้ายมากขึ้น แต่ก็ประสบปัญหาเช่นเดิม ทำให้นิยมปลูกกล้วย จนการผลิตกล้วยเป็นสินค้าหลักของหมู่บ้านในเวลาต่อมา (นายน่าน ไชยะป้อม, สัมภาษณ์)

ในปีพ.ศ. 2537 มีการสร้างสะพานข้ามลำน้ำเลย ซึ่งเชื่อมเส้นทางบ้านกลางกับบ้านนาบอน และอำเภอเชียงคาน โดยรถสามารถเข้าถึงบ้านกลางได้โดยตรง สะพานต่อกับหมู่บ้านโดยมีถนนพุ่งเข้ามาในตำแหน่งที่เป็นต้นมะขามที่เป็นมิ่งบ้าน ทำให้ต้นมะขามอยู่กลางถนนเข้าหมู่บ้าน การมีสะพานทำให้การขนส่งและติดต่อกับภายนอกง่ายขึ้น มีรถจากภายนอกหมู่บ้านเข้ามารับส่งสินค้าเป็นประจำ ถนนเส้นกลางหมู่บ้านเริ่มมีร้านค้าปุ๋ย อาหารสัตว์ บั๊มน้ำมันขนาดเล็ก และร้านอาหารขนมจีน ส้มตำ มีรถขายสินค้ามาขออาศัยที่ลานวัดเปิดตลาดชั่วคราวบ้าง แม้ว่าน้ำประปาหมู่บ้านเพิ่งจะมีในปีพ.ศ. 2550-2551 โดยมีหอถังสูงอยู่ข้างโรงเรียนหนึ่งแห่งและอยู่ในเขตบ้านอีกหนึ่งแห่ง โดยมีคณะกรรมการประปาหมู่บ้านเป็นผู้บริหารงาน การมีน้ำประปาใช้ทำให้ลำห้วยกอกและลำน้ำเลยที่ชาว

บ้านใช้น้ำเป็นประจําลดความสำคัญลงไป ลำห้วยกอกเริ่มมีเศษขยะทิ้งลงในลำน้ำและกำลังจะเป็นแหล่งน้ำเสียโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง

ในปัจจุบันการปลูกกล้วยก็ยังมีการทำกันอยู่ แม้ว่าในระยะหลังลงมาชาวบ้านนิยมปลูกมันสำปะหลังมากขึ้นและนิยมปลูกยางพาราด้วย (ภาพที่ 23) ในช่วงระยะ 7-8 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ปลูกยางพาราในเขตบ้านกลางมีการขยายตัวอย่างมาก โดยในระยะแรกสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) นำพันธุ์ยางพารามาแจกให้ชาวบ้านปลูกก่อน การเปลี่ยนมาปลูกยางทำให้พื้นที่ไร่ที่มีอยู่เดิมลดลงไปบ้างเพื่อขยายพื้นที่ปลูกยาง เมื่อต้นยางโตพอที่จะกรีดยางได้ ทำให้มีความต้องการแรงงานกรีดยางเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่ออกไปหางานทำนอกบ้านก็เริ่มทยอยกลับเข้ามาทำงานกรีดยางในหมู่บ้าน ครอบครัวยุคที่ปลูกยางขนาด 3-4 ไร่ ก็พอจะมีแรงงานในการกรีดยางเอง แต่ถ้าพื้นที่ปลูกมากกว่านี้ก็ต้องมีการจ้างแรงงานในการกรีดยาง การทำสวนยางพาราที่ต้องทำการกรีดยางแต่เช้ามืด และสวนยางส่วนมากอยู่ไกลจากบ้านออกไป ทำให้ต้องมีการปลูกสร้าง *เถียงสวนยาง* คือเป็นตบหรือกระท่อมสำหรับพักแรงงานกรีดยาง แรงงานกรีดยางบางส่วนจึงไปอาศัยในเถียงกรีดยาง ในเรือนภายในหมู่บ้านจึงมักเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่อาศัยอยู่เป็นส่วนมาก (นางชม ไชยะป้อม, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 23: สวนกล้วยและสวนยางพารา บ้านกลาง

8. เรือนร่างกับการพยายามรักษาประเพณีและวัฒนธรรม

เนื่องจากบ้านกลางเป็นหมู่บ้านที่มีสำเนียงภาษาพูดของพวคนที่แตกต่างไปจากหมู่บ้านอื่นๆ ในจังหวัดเลย ทำให้ชาวบ้านกลางมักถูกล้อเลียนสำเนียงพูดอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามภาษาพูดที่มีสำเนียงแตกต่างนี้ก็ทำให้ชาวบ้านกลางรับรู้ถึงความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ และพยายามที่จะรักษาขนบประเพณีบางประการของหมู่บ้านเอาไว้ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านกล่าวต่าหถึงใจความไม่สนใจต่อประเพณีสำคัญของคนรุ่นใหม่ เช่น มีผู้ร่วมงานบุญพระเวสและบุญเลี้ยงบ้านน้อยลงอย่างมาก (ยายไผ่ และยายชม, สัมภาษณ์) โครงการหมู่บ้าน อพป. ปี พ.ศ. 2546 ของบ้านกลางพยายามจะรื้อฟื้นการทอผ้าที่ชาวบ้านเลิกไปเกือบ 20 ปีให้กลับมาใหม่ โดยมีความพยายามจัดตั้งกลุ่มทอผ้า ซึ่งมีสมาชิกจำนวน 26 คน ซึ่งคาดการณ์ว่าจะผลิตได้ประมาณวันละ 6 เมตร และจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มแก่สมาชิกประมาณ 3,000 บาท ต่อเดือนต่อคน (เอกสารบรรยายสรุปฯ: 8) แต่ในปี พ.ศ. 2555 พบว่ายังคงมีผู้ที่ทอผ้าและสามารถผลิตผ้าเพื่อจำหน่ายได้เพียงรายเดียวเท่านั้น ปัญหาหลายประการของการดำเนินการรักษาแบบแผนวิถีชีวิตแบบเดิมก็คือการต้องต่อสู้กับการพัฒนาใหม่ๆ ของสินค้าบริโภคต่างๆ ที่หาซื้อได้ง่ายกว่าการผลิตเอง แม้การผลิตเพื่อขายก็ต้องประสบกับการแข่งขันที่สูง

ในปีพ.ศ. 2546 คณะกรรมการหมู่บ้านมีมติให้นำเงินกองทุนส่วนเกินจากเงินกองทุนหมู่บ้าน อพป. ที่มีอยู่ในปี พ.ศ. 2536 จำนวน 80,000 บาท และผลการบริหารเงินกองทุนมีเงินเพิ่มพร้อม ดอกเบี้ยเป็น 178,392.91 บาท อนุมัติจำนวนเงิน 80,000 บาท เพื่อนำไปใช้ก่อสร้างอาคารศูนย์ วัฒนธรรมไทพวน (เอกสารบรรยายสรุปฯ: 3) แต่หมู่บ้านก็มีอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังใหม่ขึ้น เดียวที่เรียกกันว่าศูนย์วัฒนธรรมเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งหลังเท่านั้น ในขณะที่เรือนแบบประเพณีในหมู่บ้าน หายหรือถอนลงและปลูกเรือนแบบใหม่ มีเรือนแบบเก่าที่เป็นเรือนมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์ จำนวนหนึ่งในหมู่บ้านที่ถูกทิ้งร้างไม่มีผู้พักอาศัย ทั้งนี้เนื่องจากมีลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่ยกครัว ออกไปได้ปลูกเรือนแบบใหม่ พ่อแม่ที่เป็นเจ้าของเรือนแบบเก่าที่อายุมากแล้วมักย้ายไปอาศัยกับลูก หลานเพราะไม่อาจอยู่โดยลำพังได้ ทำให้เรือนแบบเก่าถูกทิ้งร้างหลายหลัง บางส่วนถูกรื้อถอนเพื่อ สร้างเรือนแบบสมัยนิยม โดยเฉพาะเมื่อพ่อแม่ที่เป็นเจ้าของเรือนเดิมเสียชีวิตลง ลูกหลานก็มักจะรื้อ เรือนเก่าทิ้งเสีย เป็นสัญญาณบอกว่าเรือนแบบใหม่ที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กที่ปัจจุบันนิยมแบบ ขึ้นเดียวกำลังเข้ามาแทนที่ เรือนแบบเก่าไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยเครื่องอำนวยความสะดวก และวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของคนร่วมสมัย ยุคสมัยของเรือนเก่าในบ้านกลางกำลังจะจบสิ้นลงไปอีก ไม่นาน

9. สรุปผลการศึกษา

ชาวพวนบ้านกลางมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเรือนพักอาศัยจากแบบประเพณีเดิมที่ปลูกเรือน แบบเรือนเสี้ยที่นอกจากโครงสร้างหลักเป็นไม้จริงแล้ว ส่วนอื่นๆก็เป็นไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยหญ้า คาตามแบบเรือนในหลวงพระบางมาก่อน นิยมหันทิศหัวนอนไปทางทิศตะวันตก ต่อมาราวหลังพ.ศ. 2480 ก็เริ่มปรับเปลี่ยนแบบเรือนเป็นเรือนไม้จริงทั้งหลัง หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องซีเมนต์ที่เป็น แผ่นเรียบและแบบเป็นลอนขนาดเล็ก ซึ่งมักทำเป็นรูปทรงเรือนแบบหักฉาก คือมีมุขยื่นออกจากตัว เรือน จึงเรียกว่า “เรือนมุข” นอกจากนั้นยังมีเรือนหลังคาจั่ว เรือนหลังคาปั้นหยา และเรือนที่ได้รับ อิทธิพลจากเรือนแถวในเมือง เป็นต้น ซึ่งรูปแบบเรือนและเทคนิคการก่อสร้างเป็นความรู้ที่ช่างปลูก เรือนในหมู่บ้านได้เรียนรู้จากการไปรับจ้างก่อสร้างอาคารในเขตอำเภอเมือง และอำเภอเชียงคาน หลัง จากที่เมืองเลยได้รับการจัดตั้งเป็นจังหวัดเลย อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่เส้นทางรถไฟมาถึงจังหวัด ขอนแก่น และต่อมาถึงจังหวัดหนองคาย การขนส่งสินค้าเข้ามาในจังหวัดเลยทำได้ง่ายขึ้น จึงมีการนำ แผ่นหลังคาสังกะสีมาใช้ในเรือน ซึ่งมักทำเป็นเรือนยกพื้นสูง มีบันไดขึ้นด้านหลังเรือน ต่อมาเรือนแบบ นี้นิยมปิดล้อมใต้ถุนเรือน ทำประตูบานเพี้ยมด้านหน้าที่หันหาเส้นทางสัญจร การหันทิศหัวนอนเริ่ม ไม่เคร่งครัดตามประเพณีเดิม เมื่อมีการก่อสร้างสะพานข้ามลำน้ำเลยสู่หมู่บ้านโดยตรง ประกอบกับ การรับแบบแผนการอยู่อาศัยแบบใหม่ ทำให้นิยมสร้างเรือนที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่อ อิฐฉาบปูน โดยนิยมเรือนชั้นเดียว ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่มีสิ่งของอำนวยความสะดวกมากขึ้น ประกอบกับเรือนแบบประเพณีรุ่นที่เป็นเรือนมุงกระเบื้องซีเมนต์เริ่มทรุดโทรม ลงและคนรุ่นใหม่ไม่นิยมรักษาไว้ เรือนแบบเก่าในบ้านกลางจึงถูกรื้อถอนลงอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน

เชิงอรรถ

- ¹ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนและเป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ภาคกลางของประเทศไทย (Holistic Study for the Adaptability in the Different Context of Tai-Lao Ethnic in the Central Region Basin of Thailand) โดย ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ (หัวหน้าชุดโครงการ)
- ² เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้มีการปลูกอาคารศูนย์เด็กเล็กบนลานพื้นที่ใกล้กับหอบ้าน
- ³ การหันประตูเข้าทางทิศตะวันออกของชาวพวนบ้านกลางสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการวางทิศประตูเข้าบ้านของชาวลาวหลวงพระบางในบ้านสิงและบ้านเมืองชาย ที่วางประตูเข้าบ้านไปทางทิศตะวันออกเสมอ (ทรงยศและคณะ, 2548: 85) ซึ่งแตกต่างไปจากความเชื่อของชาวพวนในเชิงขวางในเมืองพุกูด ที่วางประตูเข้าบ้านไปทางทิศตะวันตก ห้ามหันไปทางทิศตะวันออก เพราะเชื่อว่าถ้าหันไปทางทิศตะวันออกแล้วชาวจะหมดเร็ว (ทรงยศและคณะ, 2548: 121) ชาวพวนบ้านกลางอาจได้รับแบบแผนการวางเข้าบ้านจากวัฒนธรรมหลวงพระบาง ซึ่งบรรพบุรุษของชาวพวนบ้านกลางเคยตั้งถิ่นฐานในหลวงพระบางมาก่อนที่จะอพยพลงมาทางใต้มาตั้งบ้านที่บ้านกลาง
- ⁴ ห้องของเป็นพื้นที่ที่อยู่ส่วนหัวเรือนเป็นที่ตั้งหิ้งพระหรือหิ้งธรรมไว้ ถ้าหากเจ้าเรือนผู้ชายมีของรักษาหรือของคลังก็จะเก็บไว้บริเวณห้องของ หรือผู้ที่มิวิชาอาคม เช่น กวนจำ มนต์ควง ก็จะมีร้านพระบูชา ส่วนของนี้ยังอาจใช้เป็นที่นอนของแขกผู้ชายหรือคุบาได้ด้วย ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่มักมีเตียงตั้งอยู่ เพราะพระภิกษุโดยสภาพแล้วสูงกว่าคนทั่วไป (ทรงยศและคณะ, 2548: 136)
- ⁵ เส้นทางรถไฟสำเร็จและเปิดการเดินรถมาถึงนครราชสีมาในปี พ.ศ. 2443 บุรีรัมย์ ปี พ.ศ. 2468 สุรินทร์ ปีพ.ศ. 2469 ศรีสะเกษ ปี พ.ศ. 2471 อุบลราชธานี ปี พ.ศ. 2473 และขอนแก่น ปี พ.ศ. 2476 (ชอบ ดีสวนโคก และคณะ, 2532: 73, อ้างใน สุวิทย์และดารารัตน์, 2541: 13)
- ⁶ นางมะลิวัลย์ ทนโนมา (สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลว่าสังกะสีมุงหลังคาเรือนของมารดาที่เป็นเรือนหลังคาปั้นหยาลูกฉากในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเลยที่สร้างสมัยก่อนนั้นไปซื้อมาจากจังหวัดขอนแก่น
- ⁷ แบบเรือนหลังคาปั้นหยาลูกฉากหลายมากในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งนิยมตกแต่งด้วยไม้ฉลุแบบขนมปังขิง ต่อมาก็ลดความหรูหราลง มักทำเป็นหลังคาปั้นหยาลูกฉากมีหน้าจั่วโผล่ออกมา นิยมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และแพร่หลายไปทั่วประเทศ (น. ณ ปากน้ำ, 2535: 14-16)
- ⁸ นางมะลิวัลย์ ทนโนมา ปัจจุบันอายุ 65 ปี เป็นเจ้าของเรือนซึ่งรับมรดกจากพ่อแม่ เรือนสร้างขึ้นก่อนนางมะลิวัลย์เกิดและสังกะสีมุงหลังคาเป็นของเดิม ซึ่งสมัยนั้นไปซื้อมาจากจังหวัดขอนแก่น
- ⁹ “หน้าคอง” เป็นคำที่เรียกชื่อพื้นที่ภายในของโถงของอาคาร เช่น วิหารหรือสิม (โบสถ์) ที่อยู่บริเวณหน้าพระประธานหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- ¹⁰ ในปี พ.ศ. 2436 ชาวเชียงคานข้ามแม่น้ำโขงมาที่ฝั่งไทยในคราวเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสอันเป็นการอพยพครั้งใหญ่ที่สุด ในพ.ศ. 2440 และ 2446 เกิดศึกน้ออ และด่านซ้าย ทำลี้ กับฝรั่งเศสอีก (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ฯ, 2542: 71-72)
- ¹¹ การปกครองแบบใหม่มีผลต่อการแสดงออกทางศิลปะพื้นบ้านในระยะนั้นด้วยเช่นเดียวกัน เช่นการเอาภาพพานรัฐธรรมนูญมาทำเป็นภาพปูนปั้นประดับหน้าบ้านของสิมวัดบ้านนาดอกไม้ ตำบลหนองหญ้าปล้อง อำเภอวังสะพุง และที่หน้าบ้านคุ้มประตูดุติธรรมขึ้น บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เจ้าคำหมั่น วงกตรัตน์. (1969). พงสาวะดานเมืองพวน. เวียงจันทน์: หอสมุดแห่งชาติ.
- เจ้าคำหมั่น วงกตรัตน์. (2516). พงสาวะดานชาวลาว ความเป็นมาของชาติแต่ดึกดำบรรพ์. เวียงจันทน์: หอสมุดแห่งชาติ.

- โซฟี เคลมมอนด์-ชาร์ปองเดียร์ และปีแอร์ เคลมมอนด์. (2003). **เฮือนลาวในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระบาง** **เล่มที่ 1**. แปลโดย สุรินทร์ กันละยา กัตติยะศักดิ์และคณะ. เวียงจันทน์: จำปาแกนพิมพ์.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2546). **การเมืองสองฝั่งโขง**, กรุงเทพฯ: มติชน.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ, นพดล ตั้งสกุล, สุดจิต สนั่นไหว และจันทิพย์ วงศ์คำ. (2548). **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ในภาคอีสานของประเทศไทยและในสปป.ลาว**. ในชุดโครงการ ภูมิปัญญาพัฒนาการและความสัมพันธ์กันระหว่างเรือนพื้นถิ่นไท-ไทย: ลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ทวี พรหมมา. (2541). **เรือนไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- น. ณ ปากน้ำ. (2535). **แบบแผนบ้านเรือนในสยาม เรือนไทย เรือนปั้นหยา เรือนมะนิลา เรือนขนมปังขิง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- นพดล ตั้งสกุล และคณะ. (2553). **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาแบบบ้านเคหะชนบทแบบบูรณาการภาคอีสานตอนบน**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รณิ เลิศเลื่อมใส. (2544). **ฟ้า ขวัญ เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย: ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทอาหม**. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีสัน.
- คำไพ ทาชาติ. (2552). **เรือนไทยพวน: การใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตของชาวพวนอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ดิมน ปรีดีสินท. (2539). **รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมประเพณี และประวัติศาสตร์ชุมชนกรณีพวน อำเภอบ้านผือ**. อุดรธานี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุดรธานี.
- (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเลย**. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย. (2541). **สมบัติเมืองเลย**. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). **ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- (2546). **เอกสารบรรยายสรุป โครงการประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) หมู่บ้านกลาง หมู่ที่ 3 ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย, 11 ก.ค. 2546** โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน อพป. บ้านกลาง.

สัมภาษณ์

1. นางชม ไชยะป้อม อายุ 89 ปี บ้านเลขที่ 94 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นางกิตติมา วีระทวีมาศ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2555
2. นายเทียน ศรีอรรคจันทร์ อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 79 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ วันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2546
3. นายน่าน ไชยะป้อม อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 94 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นางกิตติมา วีระทวีมาศ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2555
4. ยายไผ่ สีทอง อายุ 74 ปี บ้านเลขที่ 93 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2555
5. ยายแพง หาญลือเดช อายุ 84 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ วันที่ 23 ตุลาคมพ.ศ. 2548
6. นางมะลิวัลย์ ทันโนมา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 63 ถนนมะลิวัลย์ อ.เมือง จ. เลย สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2555
7. ยายเหลื่อม ไสมวัน, อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 180/1 หมู่ 3 บ้านกลาง ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย สัมภาษณ์โดย นายทรงยศ วีระทวีมาศ วันที่ 23 ตุลาคมพ.ศ. 2548